

Azərbaycanda milli birlik və həmrəylik ideyasının uğurla həyata keçirilməsi azərbaycançılıq idealına xidmətin ifadəsidir. Azərbaycan xalqı anlayışı ilə yanaşı, Azərbaycan dili anlayışının da var olması milli mövqeyin qorunub saxlanılması ilə bərabər, müstəqil dövlətin daxili sabitliyinin təmin edilməsinə, ölkədə yaşayan xalqlar və etnik qruplar arasında tolerantlıq mühitinin formalaşdırılmasına xidmət edir.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinin birinci dövründə, konkret olaraq 1978-ci ildə Azərbaycan dilinin ölkəmizin Konstitusiyasına dövlət dili kimi daxil etməsinə nail olması çağın reallıqları prizmasından yanaşdıqda misilsiz tarixi nailiyyət sayılır. Sovetlər İttifaqında vahid beynəlmiləliklik prinsiplərinin həyata keçirildiyi bir zamanda Azərbaycan dilinin rəsmi olaraq dövlət dili kimi qəbul olunması çoxəsrlik dövlətçilik tariximizin nadir hadisəsi idi. Bu böyük ümummilli hadisə Azərbaycan Respublikasının gələcək müstəqilliyinin mühüm təminatlarından biri idi.

Ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi tanınması milli kimliyin və mədəniyyətin qorunması istiqamətində atılmış mühüm addımlardan biri olmuşdur. Bu təşəbbüsün konkret nəticəsi 27 aprel 1978-ci il tarixində qəbul olunan Azərbaycan SSR Konstitusiyasında Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi təsbit edilməsi oldu. Bu məsələnin tarixi kontekst və əhəmiyyəti nədir? Aydındır ki, 1970-ci illərdə Sovet İttifaqında rus dilinin dominantlığı güclənməkdə idi və ittifaq miqyasında rus dilinin “ümumxalq ünsiyyət vasitəsi” kimi tanınması təşviq olunurdu. Bu şəraitdə respublikaların milli dillərinin arxa plana keçmək təhlükəsi yaranmışdı. Lakin Heydər Əliyev bu təhlükəni vaxtında dərk edərək, Azərbaycan xalqının milli kimliyinin əsas dayaqlarından biri olan ana dilinin qorunması və rəsmi status qazanması istiqamətində qətiyyətli mövqe nümayiş etdirdi.

27 aprel 1978-ci ildə qəbul olunan yeni Azərbaycan SSR Konstitusiyasında ilk dəfə olaraq Azərbaycan dili rəsmi dövlət dili kimi Konstitusiyaya səviyyəsində təsbit edildi. Bu, Sovet İttifaqı çərçivəsində nadir hallardan biri idi və milli dəyərlərin qorunmasında mühüm addım idi. Bu təşəbbüsün nəticəsi olaraq Azərbaycan dili dövlət idarəçiliyində, təhsildə və rəsmi sənədləşmədə daha geniş istifadə edilməyə başladı. Dilin hüquqi status alması onun gələcəkdə müstəqil Azərbaycan Respublikasında əsas dövlət dili kimi möhkəmlənməsinə zəmin yaratdı. Milli özünüdərk və mədəni dirçəliş proseslərinə təkan verdi.

Ümumiyyətlə, Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişinin birinci dövründə, XX əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycan ədəbi-ictimai mühitində ana dili məsələləri geniş yer tutmuşdur. Xalq şairləri Rəsul Rza, Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza, Məmməd Araz, bir qədər sonra Anar və Sabir Rüstəmxanlı kimi sənətkarların ana dili uğrunda apardıqları milli müdafiəyə dövlət səviyyəsində müəyyən üsullarla meydan açılmış və bu, mahiyyət etibarilə xalq arasında və Mərkəzi hökumətdə Azərbaycan dilinin dövlət dili səviyyəsinə qaldırılması üçün ictimai rəyi hazırlamışdır. Dillər alimləri belə qənaətlərində haqlıdırlar ki, “Heydər Əliyev... Moskva ilə ən uğurlu kompromis şəraitində özünəməxsus “dil siyasəti” yürütdürdü ki, həmin siyasətin başlıca məqsədi ana dilini daha da inkişaf etdirmək, müstəqil dövlət dilinə çevirmək idi (Nizami Xudiyev)”.

Döğrudən də cəmiyyətdə ana dili uğrunda gedən prosesləri zaman zaman Mərkəzi hökumətin diqqətinə çatdırmaqla və məsələyə Siyasi Büro səviyyəsində aydınlıq gətirməyi bacarmaqla, Heydər Əliyev hələ sovet hakimiyyəti illərində, 1978-ci ildə Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi ölkənin Konstitusiyasına ayrıca maddə kimi daxil edilməsinə nail olmuşdur.

Keçən əsrin 70-ci illərində Heydər Əliyevin Azərbaycanın bir qrup tanınmış dillər alimlərini – Muxtar Hüseynzadəni, Ələvət Abdullayevi, Yusif Seyidovu, Ağaməli Həsənovu çoxcildlik “Müasir Azərbaycan dili” dərsliyinə görə respublikanın Dövlət Mükafatı ilə təltif etməsi də elmiictimai və ədəbi-mədəni mühitdə ana dilinin mövqeyinin daha da möhkəmləndirilməsinə xidmət sayılmalıdır. Bununla Heydər Əliyev hələ XVI əsrdə Şah İsmayıl Xətai ilə başlayan, zaman zaman qabarıbçıxılən ana dili siyasəti məsələsini ilk dəfə rəsmi olaraq böyük qətiyyətlə dövlət siyasəti səviyyəsində həyata keçirməklə tamamlamışdır. Ana dili uğrunda aparılan mübarizə öz növbəsində, Azərbaycan cəmiyyətində və ədəbiyyatında millilik məsələsini diqqət mərkəzinə çəkmək, geniş mənada milli azadlıq mövzusunun dəstəklənmək demək idi. Bu proses Azərbaycan ədəbiyyatında ölkənin və xalqın taleyi, millimənəvi dəyərlərin əhəmiyyəti kimi mövzuların meydana çıxmasının genişlənməsinə şərait yaratmışdır.

Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra Heydər Əliyevin ana dili uğrunda apardığı siyasətin miqyası daha da genişlənməmiş, bir çox ümummilli məsələlərin dövlət siyasəti səviyyəsində həll edilməsi ilə başa çatdırılmışdır. Bu zaman da Heydər Əliyevin istinad etdiyi əsas qüvvə ədəbiyyat faktorı, yazıçı və şairlər,

yaradıcı ziyalılar olmuşdur. Bu baxımdan böyük yazıçı Cəlil Məmmədquluzadənin 1994-cü ildə keçirilmiş 125 illik yubileyində ana dili məsələlərinə göstərilən xüsusi diqqət həmin sahədəki digər böyük tədbirlərin başlanğıcına çevrilmişdir. Heydər Əliyev görkəmli yazıçı haqqındakı nitqində “Azərbaycan tarixində görkəmli yer tutmuş dahi bir insan, yazıçı, publisist, filosof, mütəfəkkir, xalqımızın mədəniyyətini çox zənginləşdirmiş bir şəxsiyyət... ədəbiyyatımızın klassiki” kimi çox yüksək qiymətləndirdiyi Cəlil Məmmədquluzadənin ana dili uğrunda mübarizəsini müasir dövr üçün də zəruri hesab etmişdir: “Cəlil Məmmədquluzadənin fəaliyyətində ən dəyərli cəhətlərdən biri də Azərbaycan xalqının dilinin inkişafı üçün göstərdiyi xidmətlərdir. Onun daim işlədiyi “Vətən, Vətən, Vətən! Millət, millət, millət! Dil, dil, dil!” sözləri xalqımızın, millətimizin fikirlərini, arzularını ifadə edir. Ədəbin ana dilinə – Azərbaycan dilinə böyük diqqət, ana dilini bilməyə səsləməsi və ana dilinin, Azərbaycan dilinin hər yerdə hökm sürməsi zəruriliyinə dair fikirləri, yazıları o vaxt üçün vacib idi, bu gün üçün də çox aktualdır. “Anamın kitabı” Azərbaycan üçün çox dahiyanə əsərdir. Çünki ... əsrlər boyu ayrı-ayrı istiqamətlərdən xalqımıza təsirlər olmuşdur... Ancaq xalqımızın dahi simaları Azərbaycan dilini, Azərbaycan milliliyini yaşadıb, milli şüurunu, milli məfkurəsini daim yaşatmışdır”.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin

Heydər Əliyevin dil siyasəti

Elnarə AKİMOVA,
Milli Məclisin deputatı,
filologiya elmləri doktoru

İlə, əslində Azərbaycanı xilas etmə yolu-nun mühüm tərkib hissəsi idi” (Timuçin Əfəndiyev). Onun müasiri olduğu şair və yazıçılara verdiyi dəyərini zəminində həm də dil amilinin dayandığını görmək çətin deyil. Sonradan bu istiqamətdə atacağı addımın “Dövlət dilinin təbiiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 18 iyun 2001-ci il tarixli və “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” 30 sentyabr 2002-ci il tarixli fərmanların zəminində dayanan əsas səbəb xalqın milli varlığını müəyyən edən başlıca amilin ana dili olmasını rəhbər kimi dərk etməsi idi. Yaxud Məhəmməd-hüseyn Şəhriyarın anadan olmasının 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında”-kı 29 oktyabr 1997-ci il tarixli sərəncamı ilə Heydər Əliyev yalnız içindəki Şəhriyar sevgisini sərgiləmədi, həm də əməlinə çevirdiyi bütöv Azərbaycan idealının gerçəkləşməsinə doğru növbəti əhəmiyyətli addımlardan birini həyata keçirirdi.

Mövlud Süleymanlı “Qırx ilin yeddi görüşü” memuarəsərində Heydər Əliyev sözü-nün xalq arasında şifahi yayılmasına dair

çıların yanına gəldi. Həmişə olduğu kimi səmimiyyəti, ərki çatanlarla zarafat edir, gənclərlə maraqlanırdı. Şair Qabil yenə özünəməxsus orijinallığı ilə seçildi: “ – Yoldaş Əliyev, Siz azərbaycanca nə gözəl danışsınız!” Heydər Əliyev astadan gülüb dedi: “ – Qabil, sən niyə mənə rusca gözəl danışmağıma təəccüb etmirsən, azərbaycanca danışmağıma təəccüb edirsən? Bu dil mənə ana dilimdir, mən bu dili bilməliyəm! Eləcə də hamımız”. Bu söz, bu fikir elə oradaca alqışlarla qarşılandı... Amma onunla bitmədi, çoxları-mızın xəbəri olmadan bu söz, bu fikir kiçik məcrasından çıxdı. Uzun müddət milli təbiiyimizdə iş gördü... Bu da faktıdır ki, bir az əvvəl yuxarı səviyyələrdə Azərbaycan dilində, ümumiyyətlə, danışmaq getmədi, rus dilini pis bilənləri işə götürməkdə, ona pis baxırdılar və s. Adı bir iməcilik gündə deyilmiş bu söz, bu fikir və ümumiyyətlə, Heydər Əliyev fəaliyyəti doğma dilimizə olan soyuq münasibəti dəyişdirdi. Yeri gəldiyə qədər, rus dilində danışan və danışmağa can atan kütləviyən qarşısı alındı...”

Heydər Əliyev xalqının milli kimliyini təyin edən hər bir sahəyə diqqətlə yanaşırdı. Onun ana dili haqqında fikirləri millətdən, dinindən, dünyagörüşündən asılı olmayaraq hər kəs üçün aktualdır: “Azərbaycan dilinin bundan sonra da in-

bunların hamısından yaxşı öz Azərbaycan dilinizi öyrənin. Əgər bunu bilməsən, sən tam azərbaycanlı olursan”.

Ulu öndər həmişə Azərbaycan dilinə, onun siyasəthüquqi təminatlarına geniş yer vermiş, fərman, qərar və sərəncamlar imzalamış, praktik həlli istiqamətində ciddi fəaliyyət göstərmişdir. O, böyən etmişdir: “Bu gün müstəqil bir dövlət kimi ən fəxr etdiyimiz bir də odur ki, bizim gözəl Azərbaycan dilimiz var. Azərbaycan dilinin formalaşmasında, inkişaf etməsində, bugünkü səviyyəyə çatmasında yazıçıların, şairlərimizin, ədəbiyyatşünasların, dillər alimlərin böyük xidməti var”. Böyük rəhbər ilk “İstiqlal” ordeninə Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza və Məmməd Arazı layiq görmüş və bu barədə 16 aprel 1995-ci il tarixli çıxışında məlumat vermişdir.

“Ədəbi dilə vətəndaşlıq borcu” məqaləsində professor Teymur Əhmədov Heydər Əliyevin fikir və məfkurəni dil siyasətinə doğru yönəltməsindən söz açır. Göstərir ki, Ulu öndər yüzlərlə gənci xarici ölkələrdə ali təhsil almağa göndərirdi. Əmin idi ki, onlar mükəmməl təhsilli mütəxəssislər kimi doğma ölkəsinin inkişafına namusla xidmət edəcəklər. 1997-ci il avqustun 29-da Prezident sarayında daxilə və xaricə ali məktəblərə qəbul olunmuş tələbələrə görüş keçirilmiş, Heydər Əliyev doğma ana dilimizi, dövlət dilimizi yaxşı bilməyi tövsiyə etmişdir. Ulu öndər bildirirdi: “Hər bir xalq öz dili ilə yaranır. Ancaq bu dili yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə qaldırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadiminin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur”.

Teymur Əhmədov xatırladır ki, Heydər Əliyev 2001–2003-cü illərdə “Dövlət dilinin təbiiqi işinin təkmilləşdirilməsi”, “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi”, “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikası qanununun təbiiqi edilməsi haqqında” fərmanlar vermişdir. Ulu Öndər demişdir: “Dil hər bir millətin milliliyinin əsasıdır. Ona görə də hər bir gənc öz ana dilini, Azərbaycan dilini, müasir Azərbaycan dilini ən incəliklərinə qədər bilsin və bu dildən istifadə etsin. Biz müstəqil Azərbaycanda Azərbaycan dilini dövlət dili etdiyimiz kimi, cəmiyyətimizdə də, xalqımızın içində də Azərbaycan dilini mütləq hakim dil etməliyik”.

Ədəbiyyatşünasalim “Müqəddəs əmanət” məqaləsində də Heydər Əliyevin dil siyasətinin təbiiqi davam etdirmiş və yazmışdır: “Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan ədəbi dilinə ayrıca diqqət yetirirdi, ana dilimizin Azərbaycan SSR Konstitusiyasında dövlət dili kimi xüsusi maddədə göstərilməsinə nail olmuşdu. Müstəqillik dövründə isə dilin taleyini diqqət mərkəzində saxlamış, ardıcıl, məqsədyönlü siyasət aparmışdır. Ana dilimizin dövlət dili statusu hüquqi baxımdan tamamilə qanuniləşdirilmişdir”.

Ümumiyyətlə, 1978-ci ildə Azərbaycan SSR-inin Konstitusiyasında dövlət dilinin Azərbaycan dili olaraq qəbul edilməsi Heydər Əliyevin sovet dövründə türkçülüyə göstərdiyi xidmətlərdən biri kimi xüsusi vurğulanır, bu addım Azərbaycan milli ruhuna göstərilən ən önəmli xidmət olaraq dəyərləndirilir. Ana dilinin dövlət dili olaraq saxlanılmasının böyük nailiyyət olduğunu vurğulayan Türk yazıçısı və siyasi araşdırmaçısı Hüseyn Adıgözəl bu faktı digər türk ölkələrindəki vəziyyətlə müqayisə edərək yazır: “1991 yılında Özbəkistan Birlik Halk Hərəketi-nin, meydanlarda, “Özbək dili” devlet dili olmalıdır, mitingləri yaptığı zaman, Azərbaycan’da, Azərbaycan dilinin devlet dili olmasının üzerinden yirmi yıl geçmişti. Yani, Azərbaycan, Aliyev’in bu uygulaması ile, diğer Türk cumhuriyetlerinden

en az yirmi yıl öne geçmişti”. Vətən, millət, dil... Bunların hər üçü ümummilli lider Heydər Əliyevin məfkurə triadasının təməl daşları idi. Hər üçünə məhəbbətlə xidmət elədi, sonadək sədaqətini qorudu, ucaltdı və ucaldı.

maralqı misallar gətirir. Bunlardan biri Azərbaycan dili barəsindədir: “Yadımdadır, 70-ci illərin ortalarıydı, Novruz bayramı ərəfəsində böyükdən kiçiyə hamı sıx çimərliyi səmtində ağac əkməyə çıxmışdı. Yazıçılar İttifaqının ayrıca sahəsi vardı, orda ağac ekirdik. Heydər Əliyev sahələri dolaşmış, adamlarla görüşmüş axırda yazı-

kişaf etməsi mənəim həyatımın ən birinci vəzifəsidir. Çünki millətin dilini əlindən alsan, onu öz dilindən məhrum etsən, o millət çox şey itirir. Amma millətin öz doğma dili, ana dili olanda, onu heç nə dəyişdirə bilməz... Bizim gənclərə deyirəm ki, rus dilini yaxşı bil, ingilis, fars, ərəb, fransız dillərini də yaxşı bil. Amma

en az yirmi yıl öne geçmişti”.